

EESTI VABARIIGI KOHTUTE SEADUS

I osa

ÜLDSATTED

§ 1 Kohtuvõim Eesti Vabariigis

(1) Eesti Vabariigis mõistab õigust kohus, olles ainus kohtuvõimu kandja.

(2) Õigust mõistavad esimeses astmes maa-, linna- ning halduskohtud, teises astmes ringkonnakohtud ja kõrgeimas astmes Eesti Vabariigi Riigikohus.

(3) Seadusega võib moodustada spetsialiseeritud kohtuid.

(4) Erakorraliste kohtute moodustamine ei ole lubatud.

§ 2 Kohtukorralduse õiguslik alus

Eesti Vabariigis sätestatakse kohtukorraldus põhiseaduse ja käesoleva seadusega.

§ 3 Kohtu ülesanded

Kohtu ülesanne on kaitsta kodanike, nende ühenduste, ettevõtete, kohaliku omavalitsuse organite ja riigiasutuste õigusi ning seaduslikke huve vastavuses Eesti Vabariigi seadustega.

§ 4 Õigus kohtulikule kaitsele

(1) Kodanikul on õigus kohtulikule kaitsele elu, tervise, isikliku vabaduse, vara, au ja väärrikuse, samuti teiste põhiseadusega tagatud õiguste ja vabaduste vastu suunatud rikkumiste korral. Õigust mõistetakse põhimõttel, et kodanikud on seaduse ja kohtu ees võrdsed.

(2) Välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel on Eesti Vabariigi territooriumil Eesti Vabariigi kodanikega võrdne õigus kohtulikule kaitsele, kui Eesti Vabariigi rahvusvaheliste lepingutega ei ole ette nähtud teisiti.

(3) Kodanike ühendustel, ettevõtetel, kohaliku omavalitsuse organitel ja riigiasutustel on õigus vastavalt põhiseadusele pöörduda kohtusse oma rikutud õiguste ja seaduslike huvide kaitseks.

§ 5 Kohtumenetluse keel

(1) Kohtumenetlus toimub eesti keeles. Kohtumenetlus võib toimuda ka muus keeles, kui kohus ja asjaosalised seda valdavad.

(2) Asjaosalistele isikutele, kes ei saa aru kohtumenetluse keelest, tagatakse õigus tutvuda asja materjalidega ja võtta osa kohtumenetlusest tõlgi vahendusel. Neil on õigus esineda kohtus emakeeles või oma valikul mõnes muus keeles, mida nad valdavad.

§ 6 Avalik asjaarutamine kohtus

(1) Asjaarutamine kohtutes on avalik. Asja võib arutada kinnisel kohtuistungil ainult seadusega ettenähtud juhtudel, järgides seejuures kõiki kohtumenetluse eeskirju.

(2) Kohtuotsus kuulutatakse avalikult.

§ 7 Kohtu koosseis tsiviil-, kriminaal- ja haldusõiguserikkumise asjade läbivaatamisel

(1) Esimese astme kohus lahendab kõik tsiviil- ja kriminaalasjad kollegiaalselt vähemalt ühe kohtuniku ja vähemalt kahe kaasistuja osavõtul või seadusega sätestatud juhtudel kohtuniku poolt ainuisikuliselt.

Haldusõiguserikkumise asjad lahendab kohtunik ainuisikuliselt.

(2) Ringkonnakohtu kolleegiumi istungil võtab asjade apellatsiooni korras arutamisest osa vähemalt 3 kohtunikku.

(3) Riigikohtu kolleegiumi istungil võtab asjade kassatsiooni korras läbivaatamisest osa vähemalt 3 kohtunikku.

§ 8 Kohtukaasistujad

(1) Kohtukaasistujad võtavad osa õigusemõistmisest esimese astme kohtus vastavalt tsiviil- ja kriminaalkohtumenetluse normidele.

(2) Kohtukaasistujal on õigusemõistmisel võrdsed õigused kohtunikuga.

§ 9 Õigusabi

(1) Kodanikud, nende ühendused, ettevõtted, kohaliku omavalitsuse organid ja riigiasutused saavad kasutada oma õiguste ja seaduslike huvide kaitseks õigusabi kõigis kohtumenetluse staadiumides.

(2) Kriminaalkohtumenetluses on kaitsjaiks vandeadvokaadid.

§ 10 Süütuse presumptsioon

(1) Kohtualune ei pea oma süütust tõendama.

(2) Kedagi ei või kuriteos süüdi tunnistada enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

§ 11 Prokuröri osavõtt asjade läbivaatamisest kohtus

(1) Prokurör võib seaduses ettenähtud korras osa võtta tsiviil-, kriminaal- ja haldusõiguserikkumise asjade läbivaatamisest kohtus.

(2) Kriminaalkohtumenetluses esindab riiklikku süüdistust prokurör.

§ 12 Kohtuasjade lahendamisse sekkumise lubamatus

(1) Sekkumine kohtunike ja kohtukaasistujate tegevusse õigusemõistmisel on keelatud.

(2) Kohtunike või kohtukaasistujate mõjutamine eesmärgiga takistada kohtuasja igakülgselt, täielikku ja objektiivset arutamist või otsuse tegemist toob kaasa haldus- või kriminaalvastutuse.

(3) Kohtutes ja teistes ruumides, kus toimub kohtuistung, on keelatud igasugused meeleavaldused ja muud õigusemõistmist häirivad toimingud.

§ 13 Õigusemõistmise kulud

(1) Õigusemõistmist finantseeritakse riigi eelarvest.

(2) Kohtupraktika süstemaatilise trükis avaldamise tagab riik.

(3) Kohtukulud sätestatakse seaduses.

(4) Kohtuveast või õigusemõistmisel aset leidnud kohtu ebaseaduslikust toimingust tingitud kahju hüvitab riik seaduses ettenähtud alustel ja korras.

§ 14 Kohtu tööaeg

(1) Õigusemõistmine toimub tööpäevadel.

(2) Ajavahemikul 1. juunist kuni 1. septembrini võivad kohtud töötada osalise koormusega.

§ 15 Hääletamine kohtuorganites

(1) Kõik otsused võetakse vastu lihthäälteenamusega.

(2) Hääletamisest keeldumine või erapooletuks jäämine ei ole lubatud.

(3) Kui hääled poolnevad, otsustab asja eesistuja hääl.

II osa

KOHTUSÜSTEEM

I peatükk

ESIMESE ASTME KOHUS

§ 16 Maa- ja linnakohus

(1) Maa- ja linnakohtute tööpiirkonna, nende asukoha ja seal töötavate kohtunike arvu määrab kindlaks Ülemnõukogu justiitsministri ettepanekul, mis on kooskõlastatud Riigikohtuga.

(2) Mitme kohtunikuga maa- või linnakohtu esimehe määrab justiitsminister kooskõlastatult Riigikohtuga.

(3) Kui maa- või linnakohtu esimees ei ole oma äraoleku ajaks määranud kohusetäitjat, asendab teda ameti poolest vanim kohalolev kohtunik.

(4) Maa- ja linnakohtu reglemendi kinnitab justiitsminister.

§ 17 Maa- ja linnakohtu pädevus

(1) Maa- ja linnakohtud arutavad kõiki tsiviil- ja kriminaalasju.

(2) Justiitsminister võib kooskõlastatult Riigikohtu üldkoguga panna mõne kohtu peale teatud liiki asjade arutamise, kuulutades sellest "Riigi Teatajas".

§ 18 Halduskohus

(1) Eesti Vabariigis tegutsevad maa- ja linnakohtute juures halduskohtunikud, vajadusel moodustatakse eraldi halduskohtud.

(2) Halduskohtu tööpiirkonna, asukoha ja seal töötavate kohtunike arvu määrab Ülemnõukogu justiitsministri ettepanekul, mis on kooskõlastatud Riigikohtuga.

(3) Mitme halduskohtunikuga omaette halduskohtu esimehe määrab justiitsminister, kooskõlastanud kandidatuuri Riigikohtuga.

(4) Kui halduskohtu esimees ei ole oma äraoleku ajaks määranud kohusetäitjat, asendab teda ameti poolest vanim kohalolev kohtunik.

(5) Halduskohtu reglemendi kinnitab justiitsminister.

§ 19 Halduskohtu pädevus

Halduskohtud arutavad kõiki haldusõiguserikkumise asju, mis on antud seadusega nende pädevusse.

II peatükk

TEISE ASTME KOHUS

§ 20 Ringkonnakohus

(1) Ringkonnakohtute arvu, nende tööpiirkonna ja seal töötavate kohtunike arvu määrab Ülemnõukogu justiitsministri ettepanekul, mis on kooskõlastatud Riigikohtuga.

(2) Ringkonnakohtu esimehe määrab Ülemnõukogu justiitsministri ettepanekul, mis on kooskõlastatud Riigikohtuga.

(3) Ringkonnakohtu reglemendi kinnitab justiitsminister.

§ 21 Ringkonnakohtu pädevus

Ringkonnakohus vaatab apellatsioonid korras läbi maa-, linna- ning halduskohtu lahendeid.

§ 22 Ringkonnakohtu koosseis

(1) Ringkonnakohus jaguneb arutatavate asjade liikide järgi kolleegiumideks. Kolleegiumid, samuti igasse kolleegiumi kuuluvate kohtunike arvu ja kohtunikud ning kolleegiumi esimehe määrab Riigikohus.

(2) Ringkonnakohtu esimehe äraolekul asendab teda ameti poolest vanim kohalolev kolleegiumi esimees, kolleegiumi esimehe äraolekul aga ameti poolest vanim kohalolev sama kolleegiumi liige, kui nimetatud esimehed ei ole oma äraoleku ajaks määranud kohusetäitjaid.

III peatükk

KÕRGEIM KOHUS

§ 23 Riigikohus

(1) Riigikohus on Eesti Vabariigi kõrgeim kohus.

(2) Riigikohus vaatab läbi kohtulahendeid kassatsiooni korras.

(3) Riigikohus on ka põhiseadusliku järelevalve kohus.

§ 24 Riigikohtu koosseis

(1) Riigikohus tegutseb järgmises koosseisus:

- 1) tsiviilkohtukolleegium;
- 2) kriminaalkohtukolleegium;
- 3) halduskohtukolleegium;
- 4) põhiseadusliku järelevalve kohtukolleegium;
- 5) Riigikohtu üldkogu, kuhu kuuluvad kõik Riigikohtu liikmed.

(2) Ülemnõukogu nimetab Riigikohtu esimehe. Riigikohtu liikmed nimetab Ülemnõukogu Riigikohtu esimehe ettepanekul.

(3) Riigikohtu esimehe äraolekul asendab teda ameti poolest vanim kohalolev kolleegiumi esimees. Kolleegiumi esimehe äraolekul asendab teda ameti poolest vanim kohalolev sama kolleegiumi liige, kui nimetatud esimees ei ole oma äraoleku ajaks määranud kohusetäitjat.

§ 25 Riigikohtu kohtukolleegiumid

(1) Riigikohtu tsiviil-, kriminaal- ja halduskohtukolleegiumide esimehed ja liikmed kinnitab ametisse Riigikohtu üldkogu oma liikmete hulgast Riigikohtu esimehe ettepanekul.

(2) Riigikohtu esimehel on vajadusel õigus kaasata asjade läbivaatamiseks käesoleva paragrahvi esimeses lõikes nimetatud ühe kolleegiumi liikmeid teise kolleegiumi koosseisu.

§ 26 Põhiseadusliku järelevalve kohtukolleegium

(1) Riigikohtu põhiseadusliku järelevalve kohtukolleegium koosneb viiest kohtunikust ja selle valib Riigikohtu üldkogu viieks aastaks.

(2) Põhiseadusliku järelevalve kohtukolleegiumi esimees ja eesistuja on Riigikohtu esimees.

(3) Põhiseadusliku järelevalve kohtukolleegiumi liikmed valitakse Riigikohtu esimehe ettepanekul tsiviil-, kriminaal- ja halduskohtukolleegiumist - igast üks liige; lisaks valitakse üks liige Eesti Vabariigi õigusteadlaste hulgast.

(4) Põhiseadusliku järelevalve kohtukolleegiumi liikmeid ei või valida kauemaks kui kaheks volituste tähtajaks.

§ 27 Riigikohtu üldkogu

(1) Riigikohtu üldkogu koosneb Riigikohtu esimehest ja Riigikohtu liikmetest. Riigikohtu üldkogu istungitest võtab osa justiitsminister, kellel on sõnaõigus.

(2) Riigikohtu üldkogu on otsustusvõimeline, kui kohal on vähemalt kaks kolmandikku liikmetest. Üldkogu määrused võetakse vastu kohalolevate üldkogu liikmete häälteenamusega ning neile kirjutab alla Riigikohtu esimees.

(3) Riigikohtu üldkogu:

- 1) vaatab seaduses ettenähtud juhtudel uuesti läbi Riigikohtu kohtulahendid;
- 2) arutab justiitsministri või Riigikohtu esimehe ettepanekul läbi ja otsustab seaduse algatamise;
- 3) kinnitab Riigikohtu kohtukolleegiumide koosseisu;
- 4) määrab ringkonnakohtute kolleegiumid, kolleegiumiliikmete arvu ja neisse kuuluvad kohtunikud, samuti kolleegiumide esimehed ning kooskõlastab ringkonnakohtute esimeeste, esimese astme kohtute esimeeste ja kohtunike ametisse nimetamise ning kohtute tööpiirkonnad;
- 5) algatab ja arutab distsiplinaarasja Riigikohtu esimehe vastu, kui seda nõuab vähemalt 2/3 Riigikohtu liikmetest;
- 6) teeb Ülemnõukogule esildise kohtuniku ametist tagandamiseks;
- 7) vaatab läbi kohtunike kandideerimisavaldused ning annab soovitusi kohtunikuks kandideerimiseks;
- 8) kinnitab kohtunikueksami komisjoni töö- ja juhtimise korra;
- 9) kooskõlastab justiitsministriga maa- ja linnakohtute kaasistujate arvu kohtute tööpiirkondade järgi;
- 10) kinnitab kohtunike distsiplinaarmenetluse korra;
- 11) kinnitab Riigikohtu reglemendi;
- 12) kooskõlastab justiitsministriga teatud liiki asjade arutada andmise mõnele kohtule;
- 13) otsustab Riigikohtu liikmetele erakorralise puhkuse andmise.

(4) Riigikohtu esimees kutsub kokku Riigikohtu üldkogu ning on selle eesistujaks.

(5) Käesoleva paragrahvi 3. lõike punktis 5 ettenähtud juhul kutsub Riigikohtu üldkogu kokku ja on selle eesistujaks ameti poolest vanim kohalolev kolleegiumi esimees.

§ 28 Seaduste kohaldamisel tekkinud vaidluste lahendamise kord

(1) Kui konkreetse kohtuasja arutamisel tekivad kohtukoosseisus põhimõttelist laadi küsimused seaduse kohaldamisel, antakse asi arutamiseks Riigikohtu üldkogule.

(2) Riigikohtu üldkogule antakse kohtuasi arutamiseks ka juhul, kui kohtukoosseis ei nõustu Riigikohtu üldkogu endise seisukohaga seaduse kohaldamisel.

(3) Kohtuasi antakse Riigikohtu üldkogule arutamiseks

kohtu määrusega.

(4) Käesolevas paragrahvis Riigikohtu üldkogule lahendamiseks antud asjades on ettekandjaks vaidluse algatanud kohtu koosseisu eesistuja.

§ 29 Seaduste tõlgendamine

Seaduste tõlgendamiseks pöördub Riigikohtu üldkogu Ülemnõukogu poole.

III osa

MUUD KOHTU TÖÖGA SEOTUD KÜSIMUSED

§ 30 Kohtu kantselei

(1) Kohtu asjaajamise õigusemõistmisel, kohtupraktika üldistamisel, kohtustatistika analüüsimisel, samuti teiste ülesannete täitmisel tagavad kantselei töötajad.

(2) Maa-, linna- ja halduskohtu ning ringkonnakohtu kantselei struktuuri ja töötajate koosseisu määrab kindlaks justiitsminister. Kohtutöötajate töölevõtmine ja nende töölt vabastamine kuulub kohtu esimehe kompetentsi.

(3) Riigikohtu kantselei struktuuri ja töötajate koosseisu määrab kindlaks Riigikohtu esimees vastavalt Ülemnõukogu poolt kinnitatud eelarvele.

§ 31 Kohtukordnikud

(1) Kohtutes töötavad kohtukordnikud.

(2) Kohtukordnik toimetab kätte teated ja kutsed asjaosalistele, tunnistajatele, võlgnikele ja teistele isikutele, peab kohtuistungil korda ja täidab teisi õigusemõistmisega seotud kohtu esimehe poolt antud ülesandeid.

(3) Lisaks palgale saavad kohtukordnikud kutsete ja teadete kättetoimetamise eest eritasu seadusandluses määratud tariifide alusel.

§ 32 Kohtutäiturid

(1) Kohtutäiturid on maa- ja linnakohtutes. Kohtutes, kus on kaks või enam kohtutäiturit, määrab kohtu esimees ühe neist vanemkohtutäituriks.

(2) Kohtutäiturid täidavad kohtuotsuseid ja -määrusi tsiviil-, kriminaal- ja haldusõiguserikkumise asjades varaliste

sissenõuete osas, samuti seadusega sätestatud juhtudel muid otsuseid ja määrusi.

(3) Kohtutäiturite töötamise kord, nende õigused ja kohustused sätestatakse seadusega.

§ 33 Kohtuistungi sekretär

(1) Tsiviil- ja kriminaalasjad, seaduses ettenähtud juhtudel ka haldusõiguserikkumise asjad vaadatakse kohtus läbi kohtuistungi sekretäri osavõtul.

(2) Kohtuistungi sekretäri õigused ja kohustused, samuti tema osavõtu kord tsiviil-, kriminaal- ja haldusõiguserikkumise asjade läbivaatamisest sätestatakse seaduses.

§ 34 Kohtute aruandlus

Kõik vabariigi kohtud esitavad kaks korda aastas justiitsministeeriumile aruande kohtuasjade liikumise ja süüdimõistetute kohta aruandeperioodil vastavalt justiitsministri poolt kinnitatud juhenditele.

§ 35 Kohtute revisjon

(1) Madalamal seisvate kohtute lahendeid võivad revideerida ainult kõrgemalseisvad kohtud seadusega ettenähtud korras.

(2) Revisjoni käigus avastatud seaduserikkumiste kõrvaldamise korra määrab seadus.

(3) Justiitsministeerium võib revideerida maa-, linna-, haldus- ja ringkonnakohtute organisatsioonilist ja finantstegevust juhendi alusel, mille kinnitab Riigikohtu üldkogu.

§ 36 Kohtute arhiivid

Kohtute juures on arhiivid. Arhivaalide arhiividesse andmise, hoidmise ja kasutamise korra määrab justiitsminister.

§ 37 Suhtlemine välisriikidega

Eesti Vabariigi kohtute ja kohtunike ametlik suhtlemine välisriikide kohtute ning teiste asutustega toimub justiitsministeeriumi kaudu.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu
esimees

Tallinn, 23. oktoobril 1991

Nr. 949 - XII

A. Rüütel

A. Rüütel

S E L E T U S K I R I

"Eesti Vabariigi kohtute seaduse" ja "Eesti Vabariigi kohtuniku staatuse seaduse" projektid on välja töötatud Eesti Vabariigi Justiitsministeeriumis koostöös Eesti Vabariigi Olemkohtuga. Nimetatud projektid on esimesed kohtureformi algatavad seaduseelnõud, mis seavad eesmärgiks iseseisva riigi kohtusüsteemi loomise.

Projektide väljatöötamisel lähtuti Eesti Vabariigi 1938.a. "Kohtute seadustiku" ideedest ning arvestati Eesti praegusaegset ühiskondlik-poliitilist ning riigiõiguslikku olukorda. Silmas pidades võimude lahususe printsiipi on käesolevad seaduseelnõud suunatud iseseisva kolmanda võimu - kohtuvõimu - loomisele.

Projektid on koostatud ajal, mil Eestis puudub reaalselt toimiv põhiseadus.

Kohtuvõim sätestatakse iga riigi konstitutsioonis ning seetõttu on nimetatud eelnõude koostamisel püütud lahendada ka kohtukorraldusse puutuvad põhiseaduslikud momendid. Kohtute seaduse projektis fikseeritud õigusemõistmise printsiipide, kolmeastmelise kohtusüsteemi ja kohtute moodustamise korraga nõustumisel on võimalik juba seadusena kehtestatud põhimõtted üle kanda loodavasse põhiseadusesse. Kuigi selline ebatraditsiooniline, üksikaktide kaudu, põhiseaduse koostamine on mõnevõrra problemaatiline, tuleb nõustuda sellega, et Eestis toimiv õigusemõistmise süsteem vajab fundamentaalseid ümberkorraldusi. Kuna 1992.a. juunis lõpevad enamusel maa- ja linnakohtunikel volitused, pole mõeldav uue kohtunike koosseisu ametissenimetamine senikehtiva seadusandluse alusel. Esimeseks sammuks omariikliku kohtusüsteemi loomise teel oli Eesti Vabariigi 16.mai 1990.a. seaduse "Eesti valitsemise ajutise korra alustest" § 5 lg 1, millega lahutati Eesti õigusemõistmine NSV Liidu kohtuvõimust. Käesolev "Eesti Vabariigi kohtute seaduse" (edaspidi - KS) projekt püüab luua suveräänse riigi kohtupidamise süsteemi, järgides rahvusvaheliselt tunnustatud õigusemõistmise printsiipe.

"Eesti Vabariigi kohtuniku staatuse seaduse" (edaspidi - KSS) projekt on samuti koostatud iseseisva Eesti Vabariigi 1938.a. "Kohtute seadustiku" põhiideid järgides ning lähtudes õigusemõistmise reaalsest olukorrast praeguses Eesti Vabariigis. Täieliku riikliku iseseisvuse tingimustes on mõeldav siintoodud kahe seaduseelnõu liitmine üheks aktiks, lisades sellele prokuratuuri, kohtueelset uurimist ja kohtuotsuste täitmist reguleeriva normistiku.

Seletuseks "Eesti Vabariigi kohtute seaduse" (KS) projekti

juurde tuleb märkida:

KS sätestab I osas õigusemõistmise põhiprintsiibid ja kohtukorralduse üldpõhimõtted, mis laienevad kõigile kohtusüsteemi lülile.

KS § 1 sätestab põhimõtte, mille kohaselt ükski teine riigiorgan peale kohtu ei saa õigust mõista. Samas (§ 2) fikseeritakse kohtute süsteem ja põhinõue, et üksnes seadusandja (lg 3) on pädev moodustama uusi kohtuorganeid, mida pole

sätestatud kohtute seaduses. Meeldetuletusena olgu märgitud, et nn. erinõupidamised, troikad jms. olid moodustatud täitevkorraldava, mitte seadusandliku võimu poolt. Spetsialiseeritud kohtutena tuleb mõista riiklikku kohtusüsteemi kuuluvaid, üksnes teatud liiki vaidlusi lahendavaid kohtuid, milliste loomine otsustatakse lähtudes riiklikest vajadustest. Maailmas on tuntud spetsiaalkohtutena: töökohus, turukohus, kindlustuskohus jms.

Eraldi tuleb peatuda nn. majandusvaidluste lahendamise korral. Õiguslikult ei ole põhjendatud tsiviilõiguslike vaidluste jagamine tsiviil- ja majandusvaidlusteks, mida senini on sotsialismis kasutatud. Omandivormide paljususe ning võrdsuse tingimustes ei saa riik, olles üks omanikest, kaitsta enda omandisuhteid eraldi õigusemõistmise organis, mis omab nii seadusandja kui ka haldusorgani funktsioone. Arbitraazi ehk vahekohtu ülesandeks peab jääma nende vaidluste lahendamine, kui lepingupooled on selles eraldi kokku leppinud. Kui lepingus pole fikseeritud, et vaidlused lahendatakse näit. Eesti Kaubandus- ja Tööstuskoja Arbitraazis, siis allub vaidlus kohtule. Arvestades Eesti majanduse seotust NSV Liidu majandusega tuleks säilitada Eesti Riiklik Arbitraaz kui NSV Liidu Kõrgema Riikliku Arbitraazikohtu analoog, mille otsuseid tunnustatakse ja täidetakse NSV Liidu rahandus- ja haldusorganite poolt. KS § 1 lg 4 sätestab üldtuntud põhimõtte, mille ellurakendamisel nõukogude riik ei ole lähiminevikus järjekindel olnud. Teisisõnastatuna tähendab erakorraliste kohtute moodustamise keeld seda, et kohut ei tohi luua juba toime pandud kuriteo või teatud kindla vaidluse arutamiseks ega üldse mingi kindla kohtuasja tarbeks.

Tuleb märkida, et KS ei reguleeri purgivald kõiki kohtute töösse puutuvaid küsimusi. Seaduseelnõu koostamisel on lähtutud põhimõttest, et nii tsiviil-, kriminaal- kui ka haldusõiguslikud kohtumenetluse reeglid kehtestatakse vastavate seadustega. Sellest tulenevalt on seaduseelnõus viitelisi norme, millised toimivad koos vastavate seadusandlike aktidega. KS ei sätesta täies ulatuses kohtute kompetentsi kohtuasjade läbivaatamisel ja õiguslike lahendite tegemisel, sest linna-, maa-, haldus- ja ringkonnakohtu ning Olemkohtu pädevus tuleb sätestada protsessiseadustikes ning Olemkohtu põhiseadusliku järelevalve kohtukolleeegiumi pädevus põhiseaduses. KS § 4 lg 1 sätestab ilma lisaklausliteta kodanike õiguse kohtulikule kaitsele kõigis õigusküsimustes. Sama paragrahvi lg 3 toob ära igat liiki organisatsioonide õiguse vastavalt põhiseadusele kasutada kohtulikku kaitset. Kohut saab pidada kolmanda võimu kandjaks

alles siis, kui mitte mingisugune teine riigiorgan seda ei asenda

ega dubleeri ning igal isikul on kitsendusteta võimalik oma

õiguste kaitseks pöörduda kohtusse. Nõukogude kohtusüsteemi edu

nimetatud printsiipide ellurakendamisel on senini olnud tagasihoidlik.

Kuna käesolev eelnõu sätestab ammendavalt kohtukorralduse õigusliku aluse (§ 2) ja kohtusüsteemi (KS II osa), tuleb peatuda mõningatel momentidel, mis projekti väljatöötamise käigus tõusetusid, kuid ei leidnud kajastamist seaduseelnõus. Juba

eespool käsitletud KS § 1 lg 3 jätab kohtute süsteemi avatuks ja ei välista, et Eesti riigi arenguga kaasneb vajadus luua oma kaitsevää tribunali süsteem või mõni muu spetsiifiline õigust rakendav organ.

Seaduseelnõu väljatöötamise algstaadiumis lülitati kohtusüsteemi rahukohtud ja vandemeeste kohtud. Rahukohtute pädevusse pidi esialgsete kavade kohaselt minema kogu õigusvaidluste kompleks, mida senini peaksid lahendama seltsimehelikud kohtud ja kõikvõimalikud komisjonid, samuti tunduv osa haldusõigusrikkumiste asjadest. Ületamatud raskused tekkisid rahukohtute ja maa- ning linnakohtute kompetentsi piiritlemisel ning rahukohtu lahendite taasläbivaatamise korra fikseerimisel. Tahestatmata oleks rahukohtute süsteem seadustanud praeguse ebanormaalse olukorra, kus kohtuasjad jagatakse enne sisulist arutamist vähemtähtsateks, mida senini arutab seltsimehelik kohus, ja asjadeks mille arutamine allub kohtule kui riigiorganile. Selline õiguslikult põhjendamatu asjade liigitamine muudab deklaratiivseks põhimõtte, mille kohaselt kodanikul on õigus oma huvide kaitseks pöörduda kohtusse ükskõik millises õigusküsimuses.

Prognoosides ette võimalikku haldusõiguslike vaidluste kasvu Eesti ühiskonnas, annab KS eelnõu § 18 võimaluse luua spetsialiseeritud halduskohtud, kas maa- ja linnakohtu juures või eraldi, kui selleks on riiklik vajadus. Siinjuures on püütud sätestada paindlik kohtute loomise süsteem, mis tagaks võimalikult ökonoomse kohtu kantseleide ja täiteaparaadi töö. Senini seltsimehelikele kohtutele ja komisjonidele lahendamiseks saadetavad asjad tuleb allutada riiklikule kohtusüsteemile.

Vandemeeste kohut võib pidada esmasel vaatlusel ühiskonna demokraatia ja õigluse mõõdupuuks, kuid tulenevalt protsessi-õiguslikest erinevustest ei ole ühitatav anglo-ameerika kohtusüsteem meie territooriumil traditsiooniliselt väljakujunenud kohtusüsteemiga. Konsultatsioonid erinevate maade õigusteadlastega veensid projekti autoreid selles, et zürri põhimõtte kasutamine õigusemõistmisel ei välista kohtuvigu, vaid suurendab nende tõenäosust. Ohtlasi kätkeb üksnes õigluse põhimõttel vandemeeste poolt nn. lõpliku otsuse tegemine endas rida tõsisid ohte, mis tulenevad praegusaja Eesti ühiskonna madalast õigusteadvusest ning ebakorrektselt õigussüsteemist. Vandemeeste kohtu süsteem on materiaalses mõttes ääretult kulukas. Tulenevalt eeltoodud argumentidest loobuti vandemeeste kohtusüsteemi kujundamisest ja otsustati 1938.a. Eesti Vabariigi "Kohtute seadustikus" fikseeritud kolmeastmelise kohtusüsteemi kasuks, mis oma kaasajastatud vormis on sätestatud käesolevas eelnõus. Eelnõus sätestatud kohtusüsteem tagab põhimõtteliselt iga õigusküsimuse kolmekordse läbivaatamise võimaluse. Senikehtivast korrast erinevalt on KS § 7 lg 1 sätestatud kohtualluvuse küsimus tsiviil- ja kriminaalasjades. Eelnõu kohaselt vaatab esimese astme kohus läbi kõik tsiviil- ja kriminaalasjad. Praegu kehtiva ENSV KrPK sätete kohaselt kuuluvad Ülemkohtu ainupädevusse teatud liiki kuriteoasjad, millistel oli ENSV-s nn. poliitiline tähtsus või mille eest kriminaalseaduses nähti ette karistusena surmanuhtlus. Samal ajal jõustub Ülemkohtu otsus kuulutamise momendist ning isikul, kelle suhtes kohtulahend tehti, puudub võimalus sellega mittenõustumisel protsessuaalses korras

edasi kaevata. Puudub ka kõrgem kohtuorgan, kus oleks võimalik kohtulahendi õigsust kontrollida. Tuleb asuda seisukohale, et tsiviil- ja kriminaalasjade arutamine ENSV Ülemkohtu esimeses astmes oli vajalik NLKP poliitika vankumatuks elluviimiseks, mitte aga igakülgset ja objektiivset kontrollitud kohtulahendite tegemiseks. Õigusemõistmise põhimõtte, et kõik kodanikud (ka kurjategijad) on seaduse ja kohtu ees võrdsed (KS § 4 lg 2) realiseerimise üheks olulisemaks tagatiseks on kõigi kohtulike vaidluste ja õiguserikkumise asjade läbivaatamise ühtne protsessuaalne kord, millega kõigile asjaosalistele garanteeritakse võrdsed õigused, alates esimese astme kohtust. Loobudes vandemeeste kohtu põhimõtetest näeb KS § 7 lg 1 ette kohtu kollegiaalkoosseisu kohtu kaasistujate osavõtul. Arvestades Eesti kiirestimuutuvat õigussüsteemi, sätestab eelnõu üksnes kriminaalkohtu koosseisu, millisesse kuulub vähemalt üks kohtunik ja kaks kaasistujat. Olenevalt kohtuasjade keerukusest on võimalik kohtu kollegiaalkoosseise moodustada enamaliikmelistena. Erinevate kollegiaalkohtute koosseisud tulenevalt arutatavast asjast, sätestatakse protsessiseadustikes.

Linna-, maakohus on ainuke kohtusüsteemi lüli, kus õigusemõistmisest võtavad osa kohtu kaasistujad. Kõigis teistes lülides mõistavad õigust kas ametikohtunik või viimastest moodustatud kolleegium. (KS § 7 lg 2, 3, 4).

Kõik isikud võivad kohtumenetluses kasutada professionaalset õigusabi. Kriminaalkohtumenetluses esitatakse õigusabi osutajale kõrgendatud nõuded - ta peab olema advokaat, kellele on omistatud vandeadvokaadi kutse (KS § 8). Tuleb märkida, et praegu praktiseeritav õigusabi osutamine litsentside alusel tegutsevate juristide poolt ei ole õigusemõistmist rikastanud positiivsete näidetega.

Üheks keerukamaks probleemideringiks KS eelnõus on prokuratuuriga seonduv. Ei ole mõeldav täielikult taastada 1938.a. prokuratuuri spetsiifikat, mil kohtuminister oli kindralprokurör. Ei saa nõustuda ka seni ENSV-s tegutsenud prokuratuuri näiliselt kõikehõlmava kõrgema seaduslikkuse järelvalvega, kus prokuratuur kui ainuisikuline, rangelt tsentraliseeritud institutsioon, oli oma pädevuselt kõrgemale tõstetud kohtust. Samal ajal ei teostanud prokuratuur mingit seaduslikkuse järelevalvet EKP ega Ministrite Nõukogu tegevuse üle. Eesti riigiõiguslik seisund vajab ulatuslike volitustega seaduslikkuse üle järelevalvet teostava institutsiooni sisseseadmist, mis võiks olla õiguskantsleri või ombudsmani institutsiooni sarnane ja lahendaks ära seaduste täpse täitmise järelevalve probleemid ka Valitsuse ja teiste riigiorganite ning kohalike omavalitsuste tasandil. Käesolevas KS eelnõus (§ 11) on sätestatud üks prokuröri põhifunktsioonidest - riikliku süüdistuse kui institutsiooni esindaja. Asudes seisukohale, et prokuratuuri kujundamisega Eesti Vabariigis kaasneb ka rida poliitilisi ja mõningaid majanduslikke, probleeme tuleb pidada otstarbekaks nimetatud küsimustik lahendada Eesti Vabariigi Prokuratuuri seadusega, mille väljatöötamine sõltub eeskätt riikliku iseseisvuse astmest.

Lähiminevikus on KS §-s 10 sätestatud süütuse presumptsioon olnud rohkem teadmiseks kui täitmiseks. Erandiks pole ka tänapäev, kus parteisõltuvusest vabanenud ja üksnes kasumist sõltuv ning sensatsioonihimuline ajakirjandus püüab ühiskondlikku

arvamust kujundada kohtu menetluses olevate asjade kohta, unustades KS § 10 lg 2 fikseeritud üldtunnustatud põhimõtted. Kohtualune ei pea oma süütust tõendama (KS § 10 lg 1), küll aga võib ta seda teha. Süütuse presumptsiooni põhimõtte rakendamine tuleb tagada protsessiõiguslike sätetega. KS eelnõu § 12 sätestab eranditeta keelu ükskõik kellel sekkuda kohtunike ja kohtu kaasistujate tegevusesse õigusemõistmisel. Sama paragrahvi teine lõige fikseerib viiteliselt vastutuse nn. telefoniõiguse jms. mõjutusvahendite kasutajate suhtes ning kolmas lõige sätestab põhimõtte, mille kohaselt õigusemõistmist ei tohi häirida ükskõik millises kohtuistungis staadiumis. Tuleb tõdeda, et Eesti noor demokraatia on (oma vääristunud vormides) jõudnud kohtuotsuste ettekuulutamiseni plakati- ja loosungikirjades. Selliseid survemeetodeid tuleb pidada pigem lähimineviku retsidiiviks kui õigluse taotlusteks.

Õigust mõistetakse riigi nimel ja riigi kulul (KS § 13 lg 1) kuid tuleb nõustuda sellega, et Eesti riik ei ole nii rikas, et saaks oma kodanikele lubada tasuta protsessimisõigust. Sama paragrahvi teises lõikes sätestatakse põhimõte, mille kohaselt see osa ühiskonnast, kes ei suuda oma elu korraldada ilma kohtulike vaidlusteta, peab kohtukulude kaudu, mis sätestatakse seadusega, kandma ka teatud osa õigusemõistmise kuludest. Kohtuveaga tekitatud kahjud hüvitab riik. Kohtupraktika kui õigusemõistmise tõekriteeriumi süstemaatilise avaldamise kulud kannab riik ja see ei saa jääda ka vaba ajakirjanduse turutingimustes teisejärguliseks õigusinformatsiooni allikaks.

Põhimõttelist tähtsust omab KS § 14 sätestatud kohtute tööaeg, sest lähiminevikus peeti otstarbekaks läbi viia "avalikke" kohtuistungeid öötundidel. Arenenud sotsialismi saavutuseks tuleb pidada kohtu väljasõiduistungeid töökollektiividesse peale tööpäeva lõppu, kuhu parteidistsipliiniga oli kindlustatud veel arutamata kohtuasja sügavalt hukkamõistev publik. Sama paragrahvi teine lõige tuleneb otseselt 1938.a. "Kohtute seadustikust", kus samuti sätestatakse kohtute õigus töötada suvekuudel osalise töökoormusega lahendades vaid kiiremaloomulised asjad. Millised need kiiremaloomulised ajad on, sätestatakse protsessiseadustikes.

Seaduseelnõu § 15 sätestab hääletamise korra kõigis kohtusüsteemi kuuluvates kogudes ning seetõttu on kasutatud parema koondtermini puudumisel "Kohtuorganeid". Kohtunik ei saa hääletamisel jääda erapooletuks (§ 15 lg 2). Erapooletuks jäämine tähendab kas seda, et otsustatav asi ei ole hääletajale selge või hääletamisele pandud küsimusele ei saa vastata "ei" või "ja" vormis. Mõlemal juhul esineb tõenäosus ebaõige otsuse tegemiseks, mis tekitab kohtuvea. Samuti ei tohi kohtunik keelduda hääletamisest, sest otsustamine ongi tema ametikohustus. KS ja KSS eelnõudes on erilist tähelepanu pööratud eesistuja instituudile, sest tema häälel on eriline kaal (§ 15 lg 3). Kohtupraktikas ettetulevate erinevate arvamuste läbihääletamise järjekorra ja arvamuste paljususe esinemisel hääletamise korra peab sätestama protsessiseadustik.

KS § 5 teksti väljatöötamisel on lähtutud mitte eesti keele, vaid õigusemõistmise seisukohtadest ning järgitud sellekohaseid rahvusvaheliselt tunnustatud printsiipe.

Seletuseks KS eelnõus sätestatud kolmeastmelise kohtusüsteemi

juurde tuleb märkida, et kohtud moodustatakse seadusandja poolt ning ettepanekud kohtute moodustamiseks teevad kooskõlastatult justiitsminister ja Olemkohus. Eelnõu koostamisel on rangelt järgitud põhimõtet, mille kohaselt justiitsminister ei tohi sekkuda õigusemõistmisse. Justiitsministeeriumi kui täitevkorraldava riigiorgani pädevusse kuulub üksnes kohtute töö majanduslik-organisatsiooniline tagamine. Kohtunike kaadri valik ja ametissenimetamiseks esitamine on jäetud Olemkohtu ja justiitsministri ühiskompetentsi. Olemkohtu moodustamisse ning õigusemõistmisse pole justiitsministril võimalik sekkuda.

Justiitsminister võtab Olemkohtu üldkogu tööst osa sõnaõigusega tema pädevusse puutuvates küsimustes. (KS § 27 lg 1).

Tuleb märkida, et käesolevates seaduseelnõudes on kõikidel juhtudel, mil otsustajaks on seadusandja või riigipea, kirjutatud koondnimetusena Olemnõukogu. Selline vajaduse tulenes Olemnõukogu ja Olemnõukogu Presiidiumi vahelise pädevuse teatud mõttes määratlematusest ning ainuisikulise riigipea instituudivuudumisest. Seoses riigiõiguslike aluste kehtestamisega tuleb lahendada ka kohtute moodustamise ja kohtunike ametisse nimetamise küsimused. Tuleb pidada õigeks, et kohtute moodustamine, reorganiseerimine või likvideerimine kuulub parlamendi kompetentsi, kohtunike ametisse nimetamine aga presidendi pädevusse. Seaduseelnõu on koostatud nii, et eelnimetatud kompetentsi piiritlemine ei nõua projekti olulist muutmist.

Seaduseelnõu koostamisel lähtuti põhimõttest, et Eesti Vabariigi haldus-territoriaalne jaotus ei pea kokku langema kohtute tööpiirkondadega. Kohtute tööpiirkonnad tuleb kujundada vastavalt ajalooliselt väljakujunenud asumitele (eriti Tallinnas) ning kohtuasjade mahule. Nii võib osutuda vajalikuks Tallinnas või mõnes teises linnas mitme iseseisva halduskohtu loomine, Hiiumaal võib aga tööga toime tulla üks halduskohtunik maakohu juures. Praegune süsteem, kus suuremates vabariiklikes linnades on nii linna- kui ka maakohud (Pärnu, Tartu, Kohtla-Järve) ei õigusta end. Tallinnas nelja linnakohtu loomine on otstarbetu. Käesolevas seaduseelnõus on neid aspekte arvestatud ja loodud vastavalt riigiorganite kompetentsile kohtusüsteemi ümberkorraldamise võimalused.

Ringkonnakohtute moodustamine on reeglipärane tagasipöördumine Eesti Vabariigi 1938.a. kohtukorralduse juurde. Ringkonnakohus, vaadates läbi maa- ja linnakohtute seadusjõustumata kohtulahendeid teise astmena apellatsioonikorrast peab muutuma põhiliseks esimese astme kohtute töö kvaliteedi kontrollorganiks ja kohtuvigade avastamise ning kõrvaldamise instantsiks. Tulles tagasi vahepealsetel aastatel kohtusüsteemist väljatõrjutud apellatsioonikohtu juurde on seaduseelnõu koostamisel silmas peetud kõrvuti iga kohtulahendi mitmekordse kontrollimise võimalusega ka seda, et apellatsioonikohus on kohtuasja sisuliselt läbivaatav ja otsustav kohtuinstants. See peaks välistama tulevikus praegukehtiva praktika, kus üks õigusvaidlus võib korduvalt pendeldada rahvakohtu ja Olemkohtu vahet, kui Olemkohus üksnes tühistab esimese astme kohtu otsuse ja saadab asja uueks arutamiseks teises kohtukoosseisus. Ka järgmise kohtuotsusega ei tarvitse Olemkohus nõustuda ja kõik kordub, kestes isegi aastaid.

Eestis oli 1938.a. kuus ringkonnakohtu, mis tulenes ilmselt

tollastest tingimustest. Kaasajal tuleb lugeda otstarbekaks alates 1.juulist 1992.a. luua ringkonnakohtud Tallinnas ja Tartus ning vastavalt võimalustele peatselt ka Rakveres ja Viljandis. Ringkonnakohtu kolleegiumide (KS § 22 lg 2) moodustamine kuulub Olemkohtu ainupädevusse. Minimaalne kohtunike arv kolleegiumis saab olla viis liiget. Ka kahe kolmekolleegiumilise ringkonnakohtu moodustamine Eestis tähendab täiendavalt kolmekümne kohtuniku ametissenimetamist. Vahemärkusena olgu mainitud, et sõjaeelises Eestis töötas 150 kohtunikku, praeguses 98. Töökoormust on raske võrrelda, kuid erinevatel andmetel on 1988.a. kohtute koormus 1940.aastaga võrreldes kahekordistunud, mis on ka õigusemõistmise kvaliteedi langemise üheks kaalukamaks põhjuseks.

Käesolevas seaduseelnõus on kõigis kohtulülides loobutud kohtuesimeeste koosseisuliste asetäitjate ametikohtadest. Kogu kohtusüsteemi läbiva printsiibina on sätestatud, et esimeest asendab igal konkreetsetel äraoleku korral tema poolt määratud asetäitja ja kui asetäitjat pole määratud, siis kohalolev ameti poolest vanem kolleegiumi esimees (Olemkohtus ja ringkonnakohtus) või kohtunik (maa-, linna-, halduskohtus).

Olemkohus on kõrgem kohtuinstants, kus lõpeb tsiviil-, kriminaal- ja haldusasjade kohtulik arutamine. Olemkohtu erilise koha kohtusüsteemis sätestab KS § 23. Tegutsedes kolmanda astmena vaatab Olemkohus läbi seadusjõustunud alama astme kohtulahendeid kui ka Olemkohtu enda kohtulahendeid. Läbivaatamise kord tuleb kehtestada protsessiõiguse normidega. Seaduseelnõu koostamisel on lähtutud põhimõttest, et Olemkohus ei hakka tulevikus vastu võtma kohtupraktikat suunavaid pleenumi määrusi, mis lähiminevikus sarnanesid normatiivaktidega, olles paiguti vastuolus seadustega. Olemkohtu praktika tuleb avaldada kohtutele kättesaadavas vormis ning seaduste ühetaoline rakendamine tagada õiguslike vahenditega. (KS § 28, 29). Kohtulahendite taasläbivaatamise revisjoni kord tuleb sätestada protsessiseadusandlusega.

Kõrgeimaks kollegiaalseks kohtuorganiks on Olemkohtu üldkogu, kelle kompetentsi (KS § 27 lg 3) kuuluvad küsimused nii õigusemõistmise, kohtukorralduse kui ka kohtunike ametisse nimetamise ja -tagandamise valdkondadest.

Põhiseadusliku järelevalve kohtukolleegiumi näol on seaduseelnõus loodud ökonoomne võimusi tasakaalustav kollegiaalorgan, mille pädevus tuleb sätestada põhiseaduses. Tuleb rõhutada, et tegemist on kohtuga, mitte komisjoniga ja selle kohtu pädevusse peab kuuluma õigus tunnistada kehtetuks ükskõik milline seadusandlik akt, kui see on vastuolus põhiseadusega. Ohtlasi tuleb täpselt fikseerida, millistel juhtudel ja kes on õigustatud pöörduma põhiseadusliku järelevalve kohtukolleegiumisse konstitutsioonilise vaidluse algatamiseks. Käesoleva seaduseelnõu koostamisel lähtuti põhimõttest, et on võimalik koostada loend nendest ametiisikutest ja kohaliku omavalitsuse- ning riigiorganitest, kes võivad pöörduda põhiseadusliku vaidluse algatamiseks otse nimetatud kohtukolleegiumisse, sõltumata sellest, kas nende subjektiivseid õigusi vaieldav seadusandlik akt ahistab või mitte. Tagades kodanikele õiguse pöörduda ükskõik millises õigusküsimuses kohtusse, tuleb protsessiseadusandlusega luua süsteem, mis välistaks kodanikepoolse põhjendamatu ning sisutu õigusvaidluste algatamise kohtus. Põhiseaduslike vaidluste

osas on eelnõu koostatud nii, et kodanik, kui tema subjektiivseid õigusi on ahistatud, pöördub esimese astme kohtusse. Kohus kvalifitseerib õigusvaidluse selle sisu järgi ja vajadusel suunab asja Ülemkohtu Üldkogu kaudu, kus asja ettekandjaks on sama kohtukoosseisu eesistuja, konstitutsioonilise järevalve kohtukollegiumisse. Siinvisandatud skeem vajab igakülgset analüüsi ning lõpptulemusena sätestamist protsessiseadusandluses. Käesoleva seaduseelnõu eesmärgiks on üksnes (§ 28) luua põhimõtteline lahendusskeem. Arvestades Eesti kui väikeriigiga on peetud otstarbekaks seaduste ametlik tõlgendamine jätta seadusandja ainupädevusse (§ 29).

Kohtute seaduse kolmas osa sätestab õigusemõistmiseks vajalike teenistuste loomise korra ja tööpõhimõtted.

Tagasipöördumisena Eesti 1938.a. kohtukorralduse juurde tuleb võtta § 31 sätestatud kohtukordnike ametikoha sissetoomist kohtu töökorraldusse. Kohtukordnik on alaliselt kohtus töötav politseiametnik, kes allub üksnes kohtu esimehele. Vajaduse sellise ametiisiku järele on tinginud reaalne olukord kohtutes. Praegusajal on tüüpiline, et kodanikud põhjuseta jäävad ilmumata kohtuistungitele, ei võta vastu kohtukutseid - lihtsalt ignoreerivad karistamatult õigusemõistmist.

Revisjoni põhimõtte sissetoomine käesolevasse seaduseelnõusse on ühest küljest kohtute töö kontrollimise õiguslik alus ning teiselt poolt seadusjõustunud kohtulahendite taasläbivaatamise vorm.

"Eesti Vabariigi kohtuniku staatuse seaduse" eelnõu tekitas

kooskõlastamise käigus oodatust vähem vastukajasid. Nimetatud seaduse projektis on sätestatud põhimõtteliselt kolm õigusprobleemide ringi:

- 1) kohtunike ametisse nimetamine
- 2) kohtunike ametist tagandamine ja vabastamine
- 3) kohtuniku isikule riigi poolt loodav sotsiaalsete, majanduslike ning õiguslike tagatiste süsteem.

Seletuseks käesoleva KSS juurde tuleks lisada kohtunike ametisse nimetamise osas järgmist. Ametinimetuse - EESTI VABARIIGI KOHTUNIK - omistatakse eluaegselt üksnes nendele isikutele, kes isikuomadustelt vastavad käesoleva seaduseelnõu sätetele (§ 1, 3). Kohtunikule laienevad ametialased kitsendused (§ 4) ning seetõttu peab riik garanteerima kohtunikule nii majandusliku kui ka sotsiaalse sõltumatuse, mis on õigusemõistmise objektiivsuse üheks määravaks tagatiseks. Ametialaste kitsenduste puhul (§ 4) peetakse silmas kohtuniku kutseeetilist tasandit ja vajadust luua sõltumastus hetkepoliitikast ning ettevõtlike huvidest. Kohtusüsteem peab töötama heas mõttes konservatiivselt ning stabiilselt.

KSS seaduse eelnõu käsitleb juristide ettevalmistamist kohtunikuna töötamiseks. Tuleb märkida, et 1938.a. Eesti kohtukorralduses oli sellele küsimusele pööratud piisavalt palju tähelepanu, mida kahjuks ei saa täheldada praegukehtiva kohtusüsteemi puhul. Tuleb tõdeda, et kohtuniku amet ei ole praegusajal prestiizikas ning seetõttu esineb raskusi kohtunike kaadri valikul. Selle nähtuse põhjused peituvad lähimineviku ühiskonnakorralduses. Käesoleva seaduseelnõu üheks eesmärgiks on just kohtuniku ametivääriskuse seadmine ühiskonnas tema õigele

kohale. Sama eesmärki peab silmas ka kohtuniku ametiriietus (§ 16). Siinkohal on seaduse ülesandeks kehtestada kohtunikukandidaatidele järjepidevalt tegutsev kaadri ettevalmistamise süsteem. Erinevalt praegukehtivast kohtunike kaadri valikust on seaduseelnõudesse võetud mõisted: kohtunikueksam (§ 6 lg 3), varukohtunik (§ 9), kohtuniku ametikoha täitmine konkursi korras (§ 7 lg 5), kohtuniku ametitöötus (§ 8).

Arvestades ulatuslikke nõudeid, milliseid esitatakse kohtuniku kandidaadile, on loodud garantiide mehhanism selleks, et kohtunikku ei saaks kergekäeliselt ametist tagandada. Seaduseelnõu mõtte kohaselt töötab kohtuniku elukutse valinud isik oma ametikohal sõltumata sellest, kas tema poolt tehtud otsused meeldivad või ei meeldi erinevatele kodanikele, ametiisikutele või poliitilistele rühmitustele. Kui kohtunik rikub seadust, võetakse ta vastutusele ning alles siis saab teda tagandada. Erandina nähakse ette nende kohtunike ametist vabastamise alused, kes ei saavuta kolme esimese tööaastaga vajalikku kvalifikatsiooni (§ 26 p 4; § 10 lg 4 p 3).

Tulenevalt kohtute seaduse eelnõus sätestatud maa- ja linnakohtu koosseisudest fikseerib KSS kohtukaasistujate valimise korra (III peatükk). Nimetatud protseduur on ainuke kohtute ja kohaliku omavalitsuse kokkupuutemoment, kus rangelt riiklikult tsentraliseeritult kohtusüsteem teeb koostööd kohalike omavalitsustega. Selle kaudu peab ka realiseerima kohaliku kohtu tegevuse tagasiside elanikkonnaga ning rahva vahetu osavõtt õigusemõistmisest. Tulenevalt turumajanduse nõuetest ei ole mõeldav kohtu kaasistujatele nende keskmise töötasu säilitamine tööandja arvelt õigusemõistmises osalemise päevade eest. Seetõttu sätestatakse (§ 38) kohtukaasistujate päevatasu ja nende kulutuste hüvitamine käesolevas eelnõus riigi eelarvest.

Seaduseelnõu IV peatükk sätestab viiteliselt kohtunike ja kohtu kaasistujate õigused ja kohustused. Nimetatud õigused ja kohustused fikseeritakse detailselt protsessiseadusandlusega ning vastutus kohustuste rikkumise eest sätestatakse materiaalsoõiguse normidega.

Kohtuniku ja kohtu kaasistuja sõltumatuse õiguslikud põhitagatised on sätestatud seaduseelnõu V peatükis. Seletuseks tuleb öelda, et teadlikult on loobutud kohtuniku nn. haldusvastutuse immuniteedist. Tuleb pidada õigeks põhimõtet, mille kohaselt kohtunik, olles Eesti riigi kodanik, ei pea omama õiguslikke privileege, küll aga peab olema kaitstud võimaliku omavoli eest (§ 18 lg 3).

Kohtunike distsiplinaarvastutuse probleemistiku sätestamisel on lähtutud põhimõttest, et distsiplinaarüleastumise asju ei arutata subordinatsiooni suhetest lähtuvalt vaid demokraatlikult valitud distsiplinaarkohtus. Distsiplinaarkaristusena rahatrahvi sissetoomine seaduseelnõusse on mõeldud eelkõige kohtuniku vastutuse tõstmiseks kohtu organisatsioonilises ja õigusemõistmise töös. Kohtuniku ametist distsiplinaarkorras tagandamine toimub üksnes läbi Olemkohtu Üldkogu, mis tagab distsiplinaarasja kahekordse läbivaatamise ja tehtud otsuse objektiivsuse. Kõigi teiste distsiplinaarkaristuste rakendamisel on distsiplinaarkohtu otsus lõplik. Oluline tähtsus on sellel, et esildise kohtuniku suhtes distsiplinaarasja algatamiseks saavad teha üksnes Olemkohtu esimees kõigi distsiplinaarvastutuse aluste

osas ja justiitsminister oma pädevuse piires esimese ja teise astme kohtute kohtunike osas (§ 21). Teisisõnu tähendab see seda, et igamees, kellele kohtuotsus ei meeldi, ei saa veel taotleda kohtuniku distsiplinaarvastutusele võtmist ning enne distsiplinaarmenetluse algatamist peavad nimetatud ametiisikud asja põhjalikult kontrollima.

Eraldi on reguleeritud Olemkohtu esimehe distsiplinaarvastutus, mis kuulub Olemkohtu üldkogu kompetentsi (§ 21 lg 3; § 27 lg 2) ja ei sea Olemkohtu esimeest ilmeksimatute isikute kategooriasse.

Kohtunike ametipalk (§ 29) ja muud sotsiaalsed tagatised on mõeldud kohtuniku sõltumatuse garantiidena, kuid praegusel ajal peaksid need toimima mingi hoovana, mis looks minimaalsedki eeldused EESTI VABARIIGI KOHTUNIKE kaadri valikuks ja ettevalmistamiseks.

Käesolevas seletuskirjas on püütud edasi anda mingi osa neist vaidlustest ja arutlustest, mis seaduseelnõude väljatöötamise käigus toimusid. Kohtureform on ulatuslik õigussuhete ümberkorraldamise protsess, mille käigus ei tohi tekkida aega, mil "uus seadus" veel ei kehti ja "vana seadus" enam ei toimi. Käesolevate seaduseelnõude ja ka seaduste rakendusakti - Olemkohtu otsuse - projekti väljatöötamisel on eelpooltoodud põhimõttest lähtutud.

Seaduseelnõud on läbinud ulatusliku kooskõlastamise. Mõlemad projektid on korduvalt ümber töötatud Eesti Vabariigi Prokuratuuri, Eesti Advokatuuri, Tartu Ülikooli Õigusteaduskonna, EV TA Filosoofia, Sotsioloogia ja Õiguse Instituudi märkusi arvestades. Projektide kohta on oma seisukoha andnud õigusteadlased I. Rebane, A. Paltser, E. Raska jt.

Enne EV Valitsusele esitamist kooskõlastasid lisaks eelnimetatuile käesolevad seaduseelnõud Välisministeerium, Sotsiaalministeerium ja Sotsiaalhooldusministeerium omapoolsete märkustega. Majandusministeeriumi, Rahandusministeeriumi, Põllumajandusministeeriumi, Ehitusministeeriumi märkusi on projektides põhimõtteliselt arvestatud ning parandused ja täiendused teksti sisse viidud eelnõude viimistlemise käigus silmas pidades käesolevate seaduseelnõude spetsiifikat ning eesmäärke.

Eesti Vabariigi Olemkohus toetas kooskõlastamise käigus põhimõtteliselt mõlema seaduseelnõu seisukohti esitades eriarvamuse järgmistes küsimustes:

1. Lisada KS § 8 lg 2 põhimõte, et raskete kuriteoasjade arutamisel kuulub kohtukoosseisu kaks kohtunikku ja viis kaasistajat.

2. Lisada KS eelnõule 1938.a. "Eesti Vabariigi Kohtute seadustiku" §-d, mis käsitlevad Olemkohtu tegevust seaduste tõlgendamisel järgmises redaktsioonis:

§ 28. Olemkohtu tegevus seaduste kohaldamise või rakendamise tõlgendamisel.

(1) Kui mõne kohtuasja arutamisel Olemkohtu kohtukolleegiumi istungil tekivad põhimõttelist laadi küsimused seaduse rakendamise tõlgendamisel, antakse see kohtuasi arutamiseks sama kohtukolleegiumi üldkogule täies koosseisus, kui seda nõuab eesistuja, mõni kohtukolleegiumi liige või prokurör.

91

(2) Kohtukolleeegiumi üldkogule antakse kohtuasi arutamiseks ka juhul, kui kohtuistungis koosseis tahab muuta sama kohtukolleeegiumi endist seisukohta seaduse tõlgendamisel.

(3) Käesoleva paragrahvi 1 ja 2. lõikes ettenähtud juhtudel esitab kassatsiooniasjas prokurör oma arvamuse kirjalikult hiljemalt üks päev enne kohtuistungit.

§ 29. Seaduse tõlgendamisel tekkivate lahkarvamuste lahendamine Olemkohtus.

(1) Kui Olemkohtu mõni kohtukolleeegium kohtuasja arutades tahab seaduse tõlgendamisel asuda teisele seisukohale, kui seda on teinud Olemkohtu teine kohtukolleeegium, üldkogu või erikogu oma hilisemas otsuses, peatab ta asja arutamise ja annab sellekohase määrusega vaieldava õigusküsimuse lahendamiseks vastavale erikogule või üldkogule.

(2) Kui Olemkohtu üks kohtukolleeegiumidest ei nõustu teise kohtukolleeegiumi seisukohaga seaduse tõlgendamisel, moodustatakse vaieldava õigusküsimuse lahendamiseks kahe kolleeegiumi vaheline erikogu, millesse kumbki kolleeegium valib oma koosseisudest kolm kohtunikku.

(3) Kui Olemkohtu kolmas kohtukolleeegium ei nõustu kahe kohtukolleeegiumi vahelise erikogu seisukohaga seaduse tõlgendamisel, moodustatakse kõikide kohtukolleeegiumide vaheline erikogu, millesse iga kohtukolleeegium valib oma liikmetest kaks kohtunikku.

(4) Erikogude istungeid juhatab Olemkohtu esimees. Ettekandjaks on selle kohtukolleeegiumi liige, kes vaidluse algatas.

§ 30. Seaduste tõlgendamise kohta tehtud otsuste kohtustuslikkus.

Olemkohtu erikogude seisukohad seaduste tõlgendamisel on kohustuslikud Olemkohtu kõikidele kohtukolleeegiumidele, kuni erikogud ei ole neid muutnud.

3. Lülitada ringkonnakohtu koosseisust välja halduskolleeegium.
4. Sätestada KSS põhimõte, et justiitsminister saab teha esildiva kohtuniku distsiplinaarvastutusele võtmiseks üksnes kohtute majandusliku ja organisatsioonilise tööga seotud üleastumiste puhul. Selline põhimõte välistab justiitsministri sekkumise õigusemõistmisse.

Lisades vastuväited siintoodud Olemkohtu seisukohtadele leiab Justiitsministeerium:

1. KSS § 7 lg 1 sätestab esimese astme kollegiaalkoosseisu minimaalarvu jättes protsessiseaduse reguleerida need spetsiifilised küsimused, mis seonduvad konkreetsete kriminaalasjade läbi vaatamise eripäraga. Teiseks ei ole hetkel konsensust "rasked kuriteod" mõiste käsitlemisel. Kolmandaks omab praegune KS § 7 lg 1 võimaluse kohtukoosseisu varieerimiseks tulenevalt kriminaalasja spetsiifikast.

2. Miks praegune ega ka Olemkohtus ei saa kopeerida Eesti Vabariigi 1938.a. Riigikohtu funktsioone seaduste tõlgendamise alal on analüüsitud käesolevas seletuskirjas. Põhimõtteliselt tuleb selle

probleemi lahendamisel anda vastus küsimusele: mida me mõistame kohtupretsedendi all ja milline on kohtupretsedendi asend meie seadusandluse süsteemis?

3. Halduskolleeegiumi loomine konkreetse ringkonnakohtu koosseisu otsustatakse tulenevalt praktilistest vajadustest. Teadmata milliseks kujuneb lähiaegade haldusprotsess tuleb pidada otstarbekaks KS anda siiski võimalus ka halduskolleeegiumi loomiseks teise astme kohtu koosseisus.

4. Põhimõttega, et justiitsministril on õigus teha esildisi kohtuniku distsiplinaarvastutusele võtmiseks üksnes majanduslikku ja organisatsioonilist laadi üleastumiste puhul ei saa nõustuda, sest justiitsminister osaleb KSS eelnõu põhimõtete kohaselt kohtunikukandidaatide ja kohtunikekaadri valikus ning töölenimetamises. Justiitsministrile on sellega pandud rida spetsiifilisi kohustusi. Piirates ministri pädevuse majanduslike, organisatsiooniliste küsimuste tasandile jätaksime ta ilma nendest õigustest, mis on vajalik kaadri valikuks. Mõista tuleb seda, et justiitsministril pole õigust kohtunikku karistada - ta saab teha üksnes esildise kohtuniku distsiplinaarvastutusele võtmiseks. Ministri sekkumine õigusemõistmisse on käesolevate seaduseelnõude sätete järgi välistatud.

Eesti Vabariigi Valitsus asus seisukohale, et eelpooltoodud probleemistik vajab igakülgset kaalumist nii poolt kui vastuargumentide suhtes. Otsuse ühe või teise seisukoha kasuks peab tegema seadusandja.

